

Posudek na dizertační práci PhDr. Štěpánky Konečné Kopřivy Přítomné a mlčící? Analýza feministických aktivit československých poslankyň mezi lety 1948–1989

Předkládaná práce se věnuje doposud spíše opomíjenému tématu historie a autorka textu zaplnila část mezery v současném bádání a obohacuje ho. Vzhledem k šíři zpracovaných pramenů a časovému záběru práce je patrné, že za předkládanou dizertací stojí soustavný dlouholetý výzkum.

Dizertační práce svým rozsahem (téměř 400 normostran včetně závěrečného seznamu zdrojů) přesahuje standardy daného typu textů. Po úvodních kapitolách naznačujících směry výzkumu (Úvod, kapitola 1–2) následují kontextuální kapitoly (kapitoly 3–4), samotný výzkum reflektující cíle práce (kapitoly 5–7) a kapitoly, které s danou tematikou volně souvisí (kapitoly 8–11). Tuto strukturu textu nepovažují za „nejšťastnější“, kapitoly o MDŽ, potratové politice a politických procesech poslankyň působí nadbytečně a přímou vazbu s cíli dizertace nemají, resp. zejména otázku interrupcí bylo možné zcela plynule zpracovat v rámci kapitoly reflektující projevy poslankyň v zákonodárném orgánu. Naopak kapitola Feminismus v Československu (s. 316–324) by byla přínosnější zařazením mezi kontextuální kapitoly na začátku práce, zejména v souvislosti se samotným názvem práce.

Úvodní kapitoly naznačující směry výzkumu a ukotvení předkládané práce obsahují v zásadě všechny potřebné náležitosti. Cíle práce jsou srozumitelně uvedeny, nástin přehledu dosavadního bádání (ačkoliv je spíše výčtem, než charakteristikou trendů a diskuzí na daném poli) poukazuje na velmi dobrou obeznámenost autorky. Velice oceňuji ohromný rozsah pramenné základny, s níž doktorandka pracovala. Velmi výstižně jsou rovněž vymezeny základní koncepty, na nichž předkládaná práce stojí. K diskuzi bych jen uvedla vymezení státního feminismu jako „integrace feministických témat do komplexní státní politiky bez účasti vlivové skupiny žen“ (s. 34). V současnosti převažuje pojetí bez onoho dodatku o účasti žen, protože aspekt účasti či neúčasti žen implikuje výslednou interpretaci celkového pojetí a charakteru pojmu i jeho aplikace na konkrétní pramenný materiál. V úvodních částech však chybí obecnější definice feminismu a především pojetí feminismu, které si autorka zvolila pro svoje analýzy jako výchozí. Feministických směrů existuje v současnosti celá řada, nežádka stojí na odlišných teoretických základech a některé mají i opozitní znaky. Zvláště vzhledem k již zmiňovanému názvu práce by to bylo velmi přínosné. V úvodních částech rovněž není věnován samostatný prostor metodám výzkumu, částečně tak můžeme chápat pojednání o gender history, ale jakými metodami autorka pracovala dále při analýze textů se nedozvíme.

Kontextuální kapitoly o ženě v socialistické ideologii a ženských organizacích jsou tematicky výborně zvolené, velmi solidně zpracované a nabízí potřebné souvislosti. Již zde se však projevuje interpretační ukotvení celé práce. Příkladem může být opakované používání variant termínu „totalitní“ systém pro celé období státního socialismu, ačkoliv politologové přesvědčivě prokázali, že termín je možné z hlediska naplnění definice užívat jen pro období do roku 1953, max. 1956 v Československu. Obdobně vyznívá přístup k organizacím žen, kterým autorka nepřiznává téměř žádnou agentnost či svébytnost a považuje je za pasivní nástroj komunistické politiky. Tento přístup se následně projevuje i při interpretaci celého tématu práce (viz níže).

Za velmi přínosné považuji z hlediska tematické volby kapitoly o ideálně typické poslankyni a jejich žádoucích vlastnostech, které jsou vzájemně provázané a doplňují se. Naprostá většina analýz a závěrů je podložená a relevantní, objevuje se zde však pro mě několik nejasností.

V textu se objevuje teze, bez jakéhokoli odkazu či další argumentace, že poslankyně „reprezentovaly i v perestrojkových letech to nejkonzervativnější křídlo.“ (s. 85). Zároveň v přehledu projevů poslankyň daného období na s. 231–233 autorka uvádí kritiku některých jevů (např. neefektivnost legislativního procesu, podmínky poslanecké práce, nedostatek zboží) ze strany poslankyň. Dalším otazníkem je teze o existenci dvojí typologie žen – matek a pracovnic (s. 94). Domnívám se, že stejně důležitým třetím typem byla veřejně angažovaná žena, což potvrzují i obě kapitoly o ideálně typické poslankyni a jejích vlastnostech, byť většinově s neexplicitním vyjádřením. Poslední otazník se pro mě vznáší nad v celé práci se opakující tezí (zde nejčastěji), že poslankyně nevystupovaly jako osoby, které by hájily zájmy žen. Na s. 99 v rozporu s tímto tvrzením autorka píše, že poslankyně „směřovaly svá slova explicitně k československým ženám/matkám velmi často... Samy poslankyně ve svých projevech často zdůvodňovaly svůj zájem o tu či onu záležitost jednoduše tím, že jsou ženami a dané téma je především ženskou záležitostí“.

Následující kapitola Poslankyně v jednotlivých volebních obdobích představuje svým rozsahem (s. 112–268) stěžejní část práce. Velké ocenění si zaslouží autorka, která zde vykonala ohromný kus práce, analyzovala veliké množství pramenů. Celá kapitola je řazena chronologicky podle volebních období a jednotlivé podkapitoly jsou stejně strukturovány: po představení obměny a personálního obsazení následuje sumarizace témat, jimž se poslankyně ve svých projevech zabývaly. Ačkoliv je tento přístup jistě velmi přínosný pro další badatele a badatelky, kteří již budou mít k dispozici tento přehled, nabízí se otázka, zda by nebylo přínosnější vzhledem k zaměření práce zvolit spíše tematickou než časovou kategorizaci. Kontinuita či diskontinuita charakteru projevů i názorové ukotvení nejsou vždy explicitně uvedeny, některá témata se objevují jen místy, jiná jsou trvalejší. Výsledná interpretace působí (včetně závěru práce v tomto ohledu) poněkud „rozostřeně“. Vnímám to opět jako otázku do diskuze, respektuji daný přístup jako jeden z možných. V této rozsáhlé kapitole se však rovněž jako v jiných částech práce objevují jisté nesoulady některých tvrzení. Pravděpodobně nejvíce mě zaujala na jedné straně opakovaná teze o tom, že poslankyně hrály jen zinscenované divadlo, na druhé straně se místy i autorka práce pozastavuje nad kritikou poměrů poslankyněmi, např. v souvislosti s revizí politických procesů 50. let (s. 167).

Následující kapitoly představují spíše drobné exkurzy do tematiky. Kapitola o MDŽ je solidně napsaná a přínosná, ale jistě nenaplnuje uváděné ambice ve smyslu „analýzy praktického provedení oslav a srovnávání recepce“ (s. 270). Pramenná základna je pro naplnění tohoto cíle nedostatečná, chybí lokální archivní materiály i širší, a především předem promyšlené spektrum vyjádření dobových aktérů a akterek. Za diskutabilní mohu také považovat teze o tom, že po roce 1948 se MDŽ ideově rámoval jako boj za mír a socialismu (s. 270), protože dané propojení je typické i pro oslavy MDŽ v celém meziválečném období v rámci KSČ. Nebo, že MDŽ se po 1989 bez lítosti vytratilo (s. 292), protože v posledních letech se nejen vrací do každodenního života, ale představuje i den, na něž jsou navázány akce řady feministických organizací.

Obdobný charakter exkurzu má i kapitola o potratové politice, přínos zde spatřuji především v sumarizaci dané problematiky v rámci delšího časového období. Opět se zde však vyskytuje nesoulad tezí. Na jedné straně autorka tvrdí, že legalizace interrupcí pravděpodobně nevycházela z obecného přesvědčení žen o její prospěšnosti a následovala sovětský vzor (s. 302), na druhé straně cituje výzkumy z roku 1959, kde 70% vdaných žen legalizaci chtělo (s. 304).

Speciální pozornost si zaslouží kapitola Feminismus v Československu, kde autorka zcela výstižně analyzuje dobový náhled na termín feminismus a jeho významové přeznačení ve smyslu „buržoazního“ tj. nesocialistického předválečného nebo západního hnutí a myšlenkového proudu. Autorka rovněž velmi trefně poukazuje na dopad tohoto přístupu a pejorativního vyznění po roce 1989. Za problematické ale považuji dva aspekty, které se projevují v celé předkládané práci. Prvním je jistě absence vymezení feminismu v úvodní kapitole, která zjevně souvisí s nejasností samotné autorky, jak tento pojem bude používat a v jakých kontextech. Signifikantním příkladem je teze o tom, že „feministické myšlenky se v ženských časopisech neobjevovaly“ (s. 321). Z hlediska dobového pojetí jistě nikoliv, ale z hlediska současného analytického potenciálu tohoto pojmu - tak jak s ním autorka má zjevnou ambici pracovat, když v textu usiluje analyzovat „feministické aktivity“ poslankyň - není možné s danou tezí souhlasit. Feministická témata nejsou např. otázky zaměstnanosti, pracovních podmínek žen či sladování výdělečné a nevýdělečné práce? Druhým je již výše několikrát naznačené a na konkrétních příkladech zjevné přesvědčení/apriorní interpretace autorky, že v období státního socialismu nic feministického nemělo prostor, nerealizovalo se, vše byla jen diktátorská snaha KSČ/vedení státu prosazovat svoje zájmy a disciplinovat obyvatelstvo.

Kapitola o politických procesech s poslankyněmi považuji za solidní sumarizující text a nevyžaduje žádný další komentář.

Komentář, a také minimálně za mě i vysvětlení, si vyžaduje závěrečný seznam užitých pramenů a literatury, který je nazván Zdroje a vykazuje snad všechny možné podoby nestandardního způsobu uvádění materiálů, na jejichž základě byla jakákoliv práce napsána: 1) nejsou odděleny prameny a literatura 2) kategorizace zdrojů nepřináší žádné významové sdělení pro další badatele a badatelky, viz monografie, odborné články, dobová periodika, akademické práce, zákony, online zdroje, archivní zdroje 3) způsob citace jednotlivých položek je buď nestandardní (výčet konkrétních čísel periodik, nikoliv rozsah prostudovaných let) nebo chybný (není uveden název dokumentu a den přístupu u online zdrojů) 4) zařazení některých položek do zvolených kategorií je problematické, např. projevy poslankyň mezi online zdroje, Akční program KSČ mezi archivní zdroje 5) v seznamu zdrojů chybí soupis rozhovorů, které autorka provedla a v jedné z kapitol citovala.

Práce je psána akademickým, ale poněkud rozvláčným stylem, což je však autorská licence. Po formální stránce je zjevné, že text neprošel jazykovou korekturou, obsahuje řadu překlepů, rozdílnosti psaní malých a velkých písmen, nadbytečných mezer, zdvojených poznámek apod.

Závěr práce sumarizuje provedený výzkum v jednotlivých oblastech. Interpretačně se zde promítá již výše uvedené, zejména jednostranný apriorní náhled na absenci feministických aktivit poslankyň a pojetí jejich role/osoby jako pouhého nástroje výkonu komunistické moci. Domnívám se, že sledovaná problematika je poněkud pestřejší, o čemž vypovídají i třicet let trvající debaty v rámci mezinárodní odborné obce, které nevedou k jednoznačnému závěru. Nutno podotknout, že zvolené téma práce je velmi náročné a málo probádané. Autorka si navíc zvolila dlouhý časový úsek, vykonala ohromné množství práce, prostudovala velikou šíři pramenů a seznámila se s desítkami odborných textů. I přes výše uvedené výhrady oceňuji autorčino úsilí a považuji předkládanou dizertační práci za přínosnou pro současné bádání. Proto ji rovněž doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji předloženou jako prospěl/a.

V Brně, 1. 10. 2024

doc. Mgr. Denisa Nečasová, Ph.D.